

6. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Ин-т психотерапии, 2002. – 490 с.

References

1. Kidalova M. Emocijnyj bar'jer: do vyznachennja fenona i perspektyv roboty z nym u vikovomu aspekti / M. Kidalova, P. Lushyn // Psycholog. perspektyvy. Vyp. 11. – Luc'k : Volyn. nac. un-t im. L. Ukrai'nky, 2008. – S. 145 – 155.
2. Kidalova M. M. Psychologichnyj zmist emocijnyh bar'jeriv u pidlitkovomu vici / M. M. Kidalova // Rozvytok osobystosti v suchasnomu osvith'omu prostori : kol. monografija / za zag. red. O. V. Gorec'koju. – Donec'k : LANDON – HHI, 2013. – S. 157 – 171.
3. Koul L. Psihologija junosti / L. Koul, Dzh. Holl. – SPb. : Piter, 2000. – 547 s.
4. Lushin P. V. O psihologii cheloveka v perehodnyj period (Kak byt', kogda vsjo rushitsja) / P. V. Lushin. – Kiev : Nauk. svit, 2007. – 207 s.
5. Red'ko L. L. Psihologo-pedagogicheskaja podderzhka adaptacii studenta-pervokursnika v vuze : ucheb. posobie / L. L. Red'ko, Ju. A. Lobejko. – M. : Pleksa, 2008. – 296 s.
6. Fetiskin N. P. Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp / N. P. Fetiskin, V V. Kozlov, G. M. Manujlov. – M. : In-t psihoterapii, 2002. – 490 s.

Kidalova M.N. EMOTIONAL BARRIERS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS' STUDENTS: PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF DISPLAYING IN CONDITIONS OF ADAPTATION PERIOD

In the article there have been actualized the problem of progressing of emotional communicational barriers at students youth of higher educational establishment at the beginning of the professional becoming. By means of empiric research there have been defined the specific of displaying of emotional barriers of first-year student in dependence of direction of professional training (music art and economics). The author has determined that in the conditions of adaptation period of teaching the pattern of emotional barriers at first-year student is extended as for new social categories of subjects of educational and professional activity; there can be seen the significant expression of some emotional barriers that makes communication and adaptation more complicated, in this case can appear different problems for students and for educational establishment (organizational, methodical, motivational, disciplinary, personality). With the purpose of constructive overcoming of emotional barriers, obstacle of their progressing and maladjustment of first-year students there have been determined some tasks which are needed in psychological and pedagogical solving: improvement of educational and methodical conditions of higher educational establishment, implementation of the system of psychological and correctional measures through promotion of harmony improvement of structures of emotional maturity and becoming of emotional intellect in the context of personality-oriented approach. The solving of tasks in educational system in general will be contribute to process of adaptation of first-year students and also effective training of specialists in conditions of educational establishment.

Key words: *first-year student, professional becoming, conditions of adaptation, emotional barrier, psychological barrier, emotional maturity, emotional intellect, emotional development, personality-oriented approach.*

УДК 159.922.73:364.614.8–053.4

Л.В. КЛОЧЕК

РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО СОЦІАЛЬНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ

У статті розглядаються передумови виникнення початкових уявлень людини про справедливість у перші три роки життя та особливості розвитку уявлень про соціальну справедливість у дошкільному віці. Акцентується увага на тому, що первинні уявлення про це явище виникають на тих етапах онтогенезу, коли у процесі соціалізації індивід засвоює загальноприйнятні в суспільстві норми моралі та відповідні їм поведінкові прояви. Відслідковується динаміка цього процесу: в ранньому віці, не оперуючи категоріями справедливості чи несправедливості, дитина диференціює ставлення дорослих до себе, співвідносить з власними діями й відзначає їх відповідність соціальним очікуванням; у дошкільному віці, завдяки розширенню сфери діяльності дитини та кола її спілкування, виникають перші уявлення про соціальну справедливість, які, розвиваючись у наступні вікові періоди, стають основою гуманного ставлення до іншої людини в дорослому віці.

Ключові слова: *справедливість, уявлення про соціальну справедливість, соціалізація, діяльність, спілкування, самосвідомість.*

В статье рассматриваются предпосылки возникновения первых представлений человека о справедливости в первые три года жизни и особенности развития представлений о социальной справедливости в дошкольном возрасте. Акцентируется внимание на том, что начальные представления об этом явлении возникают на тех этапах онтогенеза, когда в процессе социализации индивид усваивает общепринятые в обществе нормы морали и соответствующие им поведенческие проявления. Отслеживается динамика этого процесса: в раннем возрасте, не оперируя категориями справедливости или несправедливости, ребенок дифференцирует отношение взрослых к себе, соотносит с собственными действиями и определяет их

соответствие социальным ожиданиям; в дошкольном возрасте, благодаря расширению сферы деятельности ребенка и круга его общения, возникают первые представления о социальной справедливости, которые, развиваясь в следующие вековые периоды, становятся основой гуманного отношения к другому человеку в зрелом возрасте.

Ключевые слова: *справедливость, представления о социальной справедливости, социализация, деятельность, общение, самосознание.*

Постановка проблеми. Соціальна справедливість є одним із різновидів справедливості й на побутовому рівні тлумачиться як можливість кожної людини, незалежно від статусу, будь-якої приналежності, отримувати адекватні винагороди чи покарання за результати своєї діяльності. Як якість особистості, соціальна справедливість виникає і розвивається під час зростання індивіда й обумовлює об'єктивний вимір ставлення до світу. Перші кроки в цьому процесі людина здійснює у дошкільному дитинстві, коли під час практичного ознайомлення з дійсністю усвідомлює необхідність дотримання принципу рівнозначної відповідальності кожного за свої дії. Уявлення про справедливість і соціальну справедливість, зокрема з часом у комплексі зі знаннями про це явище, спонукають особистість у взаємодії з іншими людьми, при ціннісному самоставленні, виявляти до них ціннісне й неупереджене ставлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природу виникнення уявлень у психічному житті індивіда досліджував С.Л. Рубінштейн. Учений відмічав, що вони є узагальненими наочними образами дійсності, які виникають, коли людина переносить набуті знання про влаштованість світу з минулого в теперішній час, з теперішнього у майбутнє, і в результаті такого динамічного оперування інформацією відбувається абстрагування від конкретики та робляться перші кроки до узагальненого відображення явища [7]. Ряд учених (Г. М. Андрєєва, У. Бронфенбреннер, Я. Л. Коломінський, А. О. Реан та ін.) у своїх дослідженнях пояснювали, як у процесі соціалізації людини відбувається засвоєння прийнятих у суспільстві норм, цінностей, ідеалів шляхом навчання та виховання. Під час зростання індивіда, в результаті стихійного та цілеспрямованого впливу соціуму, поступово формуються уявлення про справедливість і соціальну справедливість, які в подальшому забезпечують нормативну поведінку особистості. Зважаючи на те, що соціалізація відбувається у трьох психологічних сферах – діяльності, спілкуванні, самосвідомості, – розглянемо, як у цих сферах виникають і розширюються уявлення людини про соціальну справедливість на етапах онтогенезу, які охоплюють дошкільне дитинство.

Мета статті полягає в тому, щоб окреслити динаміку розвитку уявлень про соціальну справедливість у дошкільному дитинстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки в основі уявлень про справедливість лежить сприймання ситуацій взаємодії двох суб'єктів, яке мало місце у минулому, то початок виникнення цього психічного явища приходить на період, коли в індивіда є, хоча й незначний, життєвий досвід, який ним усвідомлюється і піддається аналізу. Тому вивчення генези уявлень про соціальну справедливість варто розпочинати з висвітлення особливостей їх виникнення у ранньому дитинстві. Проте, слід зазначити, що перший період вікового розвитку людини – період немовляти – завершується здобутками, які стають передумовою виникнення початкових уявлень про справедливість у ранньому віці. Емоційне спілкування немовляти з дорослими, організація ними життя дитини складає її первинні уявлення про навколишній світ, які в сукупності з елементарними формами сприймання і мислення стають основою для засвоєння різних видів суспільного досвіду в період раннього дитинства.

Як відомо, ранній вік характеризується спільною діяльністю маляти і дорослого, зміст якої полягає у тому, що дитина у своїх діях орієнтується на дорослого, який у її розумінні все знає і вміє. Як зазначала М. І. Лісіна, стосунки набувають форми ділового співробітництва, спрямованого на освоєння дитиною найближчого світу [3]. Вона наслідує предметні дії дорослого і навчається його розуміти. Такі взаємини сприяють розвитку соціальних емоцій, в утворенні яких значну роль відіграють схвалення, подяка, гнів, нарікання – реакції дорослого, які в подальшому сприяють осмисленню дитиною своїх дій як соціально прийнятних чи неприйнятних. Дорослий у взаємодії з дитиною виступає як керівник і контролер її дій. Слова-оцінки дорослого для дитини стають об'єктивним критерієм, на який вона надалі орієнтується. Позитивні слова-оцінки спонукають дитину до аналогічних дій. Постійне позитивне підкріплення у вигляді похвали чи матеріальних речей (іграшка, цукерка тощо) стає підтвердженням правильності поведінки дитини, а всі винагороди мисляться як заслужені. Звісно, дитина ще не оперує категоріями справедливості чи несправедливості. Вона лише здатна диференціювати ставлення дорослих до себе та співвідносити його зі своїми діями. У ранньому віці дитина починає входити у світ соціальних взаємодій. Як правило, у першій половині цього вікового періоду коло її спілкування обмежується членами родини, які безпосередньо впливають на оволодіння дитиною засобами нормативної поведінки. Від дорослих залежить, як вони організують спілкування з дитиною та які вимоги пред'являють у взаємодії. Під час спілкування з дорослим дитина постійно звертається до нього за допомогою, а також чинить опір у разі неприйняття якихось пропозицій зі сторони дорослого. Налагоджуються діалогічні стосунки, в яких дитина намагається донести свої потреби та бажання. У спілкуванні з дорослим вона оволодіває соціально прийнятними прийомами, що пов'язано з її можливістю активно рефлексувати на реакції останнього та відразу виправляти несхвалювані ним дії. Водночас завжди виявляється бажання продемонструвати свої досягнення й отримати від дорослого схвальні слова. Дитина має психологічну долученість до нього. Але саме такі взаємини прихильності,

долученості, приналежності сприяють первинному усвідомленню норм поведінки. У цьому віці поки що немає засвоєних правил поведінки, а є ситуація спілкування і спільна діяльність дитини й дорослого, де той виступає ключовою фігурою, а дитина діє за вимогами ситуації.

М. І. Лісіна, характеризуючи особливості спілкування дитини і дорослого, зазначала, що дорослий виступає джерелом інформації для дитини, організатором її діяльності та партнером у спільній діяльності, помічником і зразком правильних дій. Вчена вважала, що завдяки ставленню дорослого до дитини вона може усвідомлювати, виокремлювати себе у навколишньому світі, а в ставленні дитини до дорослого у неї з'являється можливість виражати себе. Вчена наголошувала на значенні для психічного розвитку дитини партнерських взаємин її з дорослим, які передбачають налагодження діалогу в обговоренні питань похвали, заохочень, заборон чи покарань [3]. У спілкуванні дитина раннього віку отримує безцінний досвід врахування інтересів інших людей, здійснення дій у відповідності до вимог дорослих. Виникає почуття любові до близьких – членів сім'ї. Дещо пізніше з'являється симпатія до інших людей, у тому числі й до ровесників. Вона виявляється у позитивному відкритому ставленні, щедрості, співчутливості. Ці якості у майбутньому стануть основою соціальної справедливості особистості періоду дорослішання й зрілості людини. Поки що у ранньому віці спілкування з іншими дає дитині певний соціальний досвід, який трансформується в уявлення про дії, схвалювані в соціальному оточенні.

Отже, в період раннього дитинства первинні уявлення про справедливість формуються у безпосередній взаємодії дитини і дорослого. Дитина аналізує та диференціює реакції останнього на її дії. Позитивне підкріплення ним дій дитини сигналізує про їхню правильність. Уявлення про соціальну справедливість виникнуть пізніше – коли будуть розширені сфера діяльності дитини та коло її спілкування. У дошкільному віці дитина виходить за межі контактів у сімейному колі. Як зазначала Л.Ф. Обухова, ідеальною формою, з якою дитина починає взаємодіяти, стають соціальні відносини, що існують у світі дорослих людей. Життя дошкільника проходить в умовах опосередкованого зв'язку зі світом. Символіко-моделюючим типом діяльності, який стає посередником між дитиною і навколишньою дійсністю, виступає сюжетно-рольова гра, яка є одночасно провідним видом діяльності у цьому віці [5]. Предметом ігрової діяльності дошкільника виступає доросла людина – носій суспільних функцій, суб'єкт соціальної взаємодії, який дотримується прийнятих у певному соціокультурному середовищі правил співіснування з іншими. Дитина їх засвоює та втілює при виконанні своєї ролі у грі. Відбувається не просте відтворення життєвих ситуацій, а їх «проживання» дошкільником, що супроводжується різноманітними емоціями (від піднесеного настрою щодо торжества справедливості до різкої реакції на несправедливість), які є значущими для дитини. Через гру дошкільник, таким чином, намагається, за словами С. Л. Рубінштейна, виявляти потребу впливати на світ [7].

У своїх дослідженнях Ж. Піаже довів, що у цей період, у зв'язку зі змінами в когнітивному розвитку дитини, вона починає розчаровуватися в діях дорослих та сумніватися в їх справедливості [6]. Можливо, тому до змісту гри дитина вносить проблему, на вирішення якої в реальному житті вона вплинути не може. Переживши в уявній ситуації реальні емоції, пов'язані з відстоюванням справедливості чи її утвердженням, дитина наповнює ними свій життєвий досвід і розвиває власні уявлення про це явище. Проблема справедливості не тільки вноситься у зміст гри, задає тему, але й окреслює характер взаємодій учасників. Як відомо, у грі дошкільник здобуває досвід співробітництва і взаємодопомоги. Складаються певні стосунки між її учасниками, які базуються на підпорядкуванні правилам. У разі їх ігнорування кимось одним із дітей, виникає невдоволення інших. Спільнота через негативне ставлення виявляє справедливе неприйняття дій порушника. А вимога дотримання правил впливає на формування вольових якостей зростаючої особистості та призводить у відповідність переживання окремої дитини та думку інших учасників ігрової діяльності.

Суспільний досвід, який дошкільник відтворює в сюжетно-рольовій грі, засвоюється у процесі пізнавального й особистісного спілкування з дорослим. У взаєминах з дитиною він позиціонує себе як носій соціального досвіду, норм і правил поведінки в суспільстві та як організатор виховного (цілеспрямованого чи стихійного) процесу виховання дитини. С. А. Козлова зазначала, що кожний дорослий, порівняно з дитиною, має великий соціально-моральний досвід, який акумулює як досягнення загальнонародської культури та моральні цінності, так і власний індивідуальний досвід. Під час спілкування з дорослим дошкільник спостерігає за його діяльністю, ставленнями до інших людей. Однак, на переконання дослідниці, лише цілеспрямоване демонстрування дорослими своїх оцінок, вчинків, власного зразка моральної поведінки дієво сприяє розвитку і формуванню моральних уявлень у дітей. Вчена акцентувала увагу на емоційній активності дошкільника, що підсилює процес розвитку уявлень про моральність, справедливість, відповідальність [2].

Серед безлічі відповідей на адресовані дорослому запитання про влаштованість світу, дитина отримує інформацію, яка стосується людських відносин. Саме дорослий може пояснити причини соціальної поведінки іншої людини, мотиви її вчинків. На думку В.С. Мухіної, ці взаємини навчають дошкільника рефлексувати на особливості іншого. Пізнавальне спілкування такого змісту сприяє засвоєнню дитиною прийнятих позитивних форм спілкування та накопиченню цього досвіду для формування уявлень про схвалювані в соціумі відносини між людьми. Реалізація прагнення дошкільника оволодіти соціальними способами взаємодії з оточуючими, на переконання вченої, приносить задоволення, емоційне благополуччя, впевненість, що позитивно впливає на вироблення навичок доброзичливого ставлення до інших людей [4]. Особистісне спілкування дошкільника з дорослим відкриває для нього поняття «добре» і «погано», різницю між хорошими намірами і вчинками й такими, що приносять іншим неприємності та розчарування. Обговорюючи з дорослими свою поведінку, дитина засвоює елементарні моральні норми. Позитивне ставлення до іншого, яке виробляється в результаті

комунікативної діяльності, зумовлює також виникнення негативних емоцій на адресу того, хто ображає ближнього. Дитина ставить себе на місце жертви несправедливості та переживає її душевний біль як свій власний [5].

Як бачимо, пізнавальне й особистісне спілкування дитини дошкільного віку з близьким дорослим збагачує її соціальний досвід, сприяє набуванню знань про особливості стосунків з іншими людьми, формує уявлення дошкільника про справедливість. Зазвичай діти дошкільного віку відвідують дошкільний заклад. У цьому соціальному інституті дитина вступає в соціальну взаємодію з вихователем та своїми ровесниками. Дошкільник стає свідком і безпосереднім учасником взаємодій вихователя і групи дітей, де вони абсолютно рівні за соціальним статусом. Вперше в житті дитина переживає зміну системи взаємин «дитина – дорослий» на «діти – дорослий», з'являються стосунки в системі «дитина – ровесники». При наявності природного бажання привертати до себе увагу та заповняти простір своєю особистістю у родинних взаємодіях, з'являється необхідність у спільноті однолітків приймати факт розподілу уваги вихователя на інших дітей. Дошкільник навчається жити в соціумі, адекватно сприймати обставини свого перебування в спільноті ровесників та керівництво нею вихователем. Поява такої здатності обумовлюється ще й тим, що паралельно, під час сюжетно-рольової гри, реальні взаємостосунки дітей стають взаємостосунками партнерів, які виконують спільну справу: вони разом обговорюють сюжет, розподіляють ролі, вирішують інші питання. У такій взаємодії діти набувають досвіду спілкування та регуляції взаємин з рівними за соціальним статусом людьми.

Перші уявлення дошкільника про соціальну справедливість у дитячому садку віддзеркалюють особливості застосування вихователем єдиних вимог і критеріїв оцінки до всіх дітей і одночасно уважного ставлення до кожного. В цей період відбувається перехід із наочно сприйнятої ситуації до загальних уявлень. Виходячи з поглядів ученого, загальне уявлення дошкільника про соціальну справедливість характеризується тим, що воно є узагальненим і підготовленим усім ходом соціального й когнітивного розвитку дитини дошкільного віку. С.Г. Якобсон схилилася до думки, що процес розвитку моральних понять у дошкільному віці підсилюється застосуванням у роботі з дітьми методів бесіди, читання й аналізу художніх творів, гри, спостереження за поведінковими проявами дітей. Вчена визначала основні шляхи формування моральних понять у дітей. З-поміж таких, як привчання до моральної поведінки, багаторазові вправи, що спонукають діяти відповідним чином, і виховні ситуації, виокремлювалися застосуванням заохочення, яке стимулює дитину до морально прийнятних вчинків, справедливого покарання, метою якого є запобігання помилковим поведінковим проявам, пояснення категорій «добре» і «погано», у зміст яких вноситься тлумачення явищ, пов'язаних зі справедливістю чи несправедливістю [8]. Зовнішні стосунки дошкільника зі світом людей впливають на розвиток його самосвідомості. Дитина спочатку орієнтується в діях інших людей, а згодом відбувається процес ідентифікації з ними. Моральна поведінка дорослого стає прикладом для наслідування. Відтворюючи у грі дії дорослих, дитина намагається бути схожою на них, у тому числі у проявах справедливої поведінки щодо іншого. С. Г. Якобсон відмічав, що поглиблення уявлення дошкільника про себе виявляється у високій самооцінці, почутті самоповаги, в усвідомленні свого соціального Я, що пов'язано зі здійсненням дитиною справедливого вчинку – розподілом іграшок між своїми однолітками. Разом з тим, в результаті проведених досліджень вчений виявив прагнення дошкільників бути об'єктом справедливих дій інших людей, незалежно від моральності власної поведінки. Зважаючи на таку особливість, вітчизняний учений І. Д. Бех зауважив, що оточуючим потрібно бути максимально обережними в оцінках дітей цього віку. Несправедливе ставлення може бути справжнім потрясінням і в подальшому призвести до зниження самооцінки, самоповаги, до негативних наслідків [1].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, у дошкільному віці уявлення про справедливість формуються у процесі реальної взаємодії дитини зі світом дорослих людей. Спілкування дитини з дорослими збагачує її суспільний досвід, який відтворюється у сюжетно-рольовій грі. Система відносин, що складається в дитячому садку, обумовлює появу перших уявлень людини про соціальну справедливість. Проведене вивчення генези уявлень про соціальну справедливість у дошкільному дитинстві дозволяє зробити наступні висновки. Соціальна справедливість є якістю, яка у процесі зростання індивіда, обумовлює об'єктивний вимір ставлення до світу. Реальна поведінка людини ґрунтується на уявленнях про справедливість і соціальну справедливість, які формуються з набуттям життєвого досвіду. Сформульовані узагальнення, як результат осмислення буття, здобуті моральні знання закарбовуються у пам'яті та виявляються у формі уявлень про справедливість і уявлень про соціальну справедливість. В онтогенезі передумовою виникнення початкових уявлень людини про справедливість є поява на першому році життя первинних уявлень про навколишній світ, які стають основою для засвоєння різних видів суспільного досвіду. В ранньому дитинстві початкові уявлення про справедливість виникають у процесі безпосередньої взаємодії дитини і дорослого. Не оперуючи категоріями справедливості чи несправедливості, дитина диференціює ставлення дорослих до себе, співвідносить з власними діями й відзначає їх відповідність соціальним очікуванням.

Перші уявлення про соціальну справедливість виникають у дошкільному віці, коли розширюються сфера діяльності дитини та коло її спілкування. Через взаємодію дитини зі світом дорослих людей збагачується її суспільний досвід. Здобуті знання застосовуються в сюжетно-рольовій грі, де дитина на практиці спілкування з ровесниками вперше виступає суб'єктом рівноправних стосунків. У дошкільному дитячому закладі система відносин «дорослий-діти» обумовлює появу перших у житті людини уявлень про соціальну справедливість. У подальших дослідженнях наукову увагу варто скерувати на вивчення проблеми розвитку уявлень зростаючої

особистості про соціальну справедливість у молодшому шкільному віці та у період дорослішання, які у дорослому віці стають основою гуманного ставлення до іншої людини.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості. В 2 кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех.– Київ : Либідь, 2003.– 280 с.
2. Козлова С. А. Нравственное воспитание детей в современном мире / С. А. Козлова // Дошк. воспитание. – 2011. – № 9. – С. 21-24.
3. Лисина М. И. Формирование личности ребенка в общении / М. И. Лисина.– СПб. : Питер, 2009. – 320 с. - (Мастера психологии).
4. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество / В С. Мухина – М. : Академия, 2004. – 456 с.
5. Обухова Л. Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы / Л. Ф. Обухова. – М. : Тривола, 1998. – 352 с.
6. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Психология интеллекта / Ж. Пиаже. – М. : Междунар. пед. акад., 1994. – 678 с.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 1998 – 705 с. – (Мастера психологии).
8. Якобсон С. Г. Проблемы нравственного развития детей / С. Г. Якобсон. – М. : Азбуковник, 2004. – 256 с.

References

1. Beh I. D. Vyhovannja osobystosti. V 2 kn. Kn. 1. Osobystisno orijentovanyj pidhid: teoretyko-tehnologichni zasady / I. D. Beh.– Kyi'v : Lybid', 2003.– 280 s.
2. Kozlova S. A. Nrvstvennoe vospitanie detej v sovremennom mire / S. A. Kozlova // Doshk. vospitanie. – 2011. – № 9. – S. 21-24.
3. Lisina M. I. Formirovanie lichnosti rebenka v obshhenii / M. I. Lisina.– SPb. : Piter, 2009. – 320 s. - (Mastera psihologii).
4. Muhina V. S. Vozrastnaja psihologija: fenomenologija razvitija, detstvo, otrochestvo / V S. Muhina – M. : Akademija, 2004. – 456 s.
5. Obuhova L. F. Detskaja psihologija: teorii, fakty, problemy / L. F. Obuhova. – M. : Trivola, 1998. – 352 s.
6. Piazhe Zh. Izbrannye psihologicheskie trudy. Psihologija intellekta / Zh. Piazhe. – M. : Mezhdunar. ped. akad., 1994. – 678 s.
7. Rubinshtejn S. L. Osnovy obshhej psihologii / S. L. Rubinshtejn. – SPb. : Piter, 1998 – 705 s. – (Mastera psihologii).
8. Jakobson S. G. Problemy nravstvennogo razvitija detej / S. G. Jakobson. – M. : Azbukovnik, 2004. – 256 s.

Klochek L.V. THE CONCEPTS DEVELOPMENT OF SOCIAL JUSTICE AT PRESCHOOL CHILDHOOD

The paper depicts the background of the emergence of initial human concepts of justice in the first three years of life and peculiarities of the concepts development of social justice at preschool age. It is emphasized that the primary ideas about this phenomenon occur at those stages of ontogeny when in the process of socialization an individual learns conventional in the society moral codes and corresponding behaviors. In early childhood, a child does not operate with categories of justice or injustice, differentiates the treatment of adults to himself, relates it with his own actions and notes their compliance with social expectations. At preschool age, the first concepts of social justice emerge, when the scope of a child's activities and communication circle expand. Due to the child's interaction with the world of adults, his social experience is enriched. The acquired knowledge is used in the plot-role-playing game, where in the practice of communication with peers a child is a subject of equal relations for the first time. In the preschool establishment the relations system "adult-children" determines the emergence of the first in life concepts of social justice, which develop in the following age periods and become the basis for humane treatment of another person as an adult.

Key words: justice, concept of social justice, socialization, activity, communication, self-awareness.

УДК 159.922.8:[17.026.1:316.62]

Н.В. КОРЧАКОВА

ЕГОЇСТИЧНА МОТИВАЦІЯ ЯК ПЕРЕШКОДА У РОЗВИТКУ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКА

Висвітлюється ставлення підлітків до цінностей егоїстичної групи, простежується їх вплив на характер просоціальної активності. На підставі аналізу позицій 616 підлітків 7-ми вікових підгруп висвітлюється вікова динаміка особистісних позицій щодо мотиву «егоїзм-альтруїзм». Вказується на присутність вікової детермінації егоїстичних установок. Обговорюється вплив процесів розгортання власної ідентичності та прийняття часової перспективи на рівень прийняття егоїстичної мотивації. Зазначається,